

<http://kefad.ahievran.edu.tr>

Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi

ISSN: 2147 - 1037

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının 'İyi Vatandaş' Kavramı Hakkındaki Metaforik Algıları İlker Dere

DOI: 10.29299/kefad.2018.20.01.014

[Makale Bilgileri](#)

Yükleme:30/10/2018 Düzeltme:09/02/2019 Kabul:23/03/2019

Özet

Metaforlar, eğitim araştırmalarında deneyimlere dayalı algıların belirlenmesinde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Çünkü metaforlar, özellikle tartışmalı konulardaki farklı perspektifleri göstermek için oldukça uygundur. Bu araştırma, gelecekte vatandaşlık, insan hakları ve demokrasi derslerini okutacak sosyal bilgiler öğretmen adaylarının 'iyi vatandaş' kavramı hakkındaki metaforik algılarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinde hermenötik araştırma yaklaşımına göre tasarlanmıştır. Çalışma grubu, Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliğinde okuyan 142 öğretmen adayından oluşmaktadır. Yapılandırılmış metaforla toplanan veriler, metaforik analiz ve içerik analizi yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Çalışmaya katılan öğretmen adayları, 'iyi vatandaş' kavramıyla ilgili 61 farklı metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar içerisinde en çok Mustafa Kemal Atatürk, ağaç ve güneş isimleri kullanılmıştır. Bu metaforlardan aydınlatıcı ve bilgilendirici; sadık, vatansever ve koruyucu; yol gösterici ve öncü; faydalı; sorumlu ve etkin; bilinçli ve tecrübeli; fedakâr; adil; katılımcı ve işbirlikçi; cömert ve yardımsever, çalışkan ve uzman vatandaş olmak üzere toplamda 12 vatandaşlık kategorisi çıkarılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, çeşitli özellikleriyle yedi farklı kategoride yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: İyi vatandaş, Metafor, Sosyal bilgiler öğretmen adayları, Vatandaşlık eğitimi, Mustafa Kemal Atatürk

Sorumlu Yazar : İlker Dere, Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye, idere@erbakan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0993-7812

Atf için: Dere, İ. (2019) Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının 'iyi vatandaş' kavramı hakkındaki metaforik Algıları. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 434-456.

Giriş

Metafor, iki nesne arasındaki benzerliği göstermek için özetlenmiş yapının adıdır. Bu yapı, bilinen bir varlık aracılığıyla daha az bilinen varlıklar hakkında fikir sahibi olmak veya varlıkları yorumlamak için kullanılır (Aubusson, Harrison ve Ritchie, 2006). İnsanlar, bu tür benzetmeleri yaparken geçmiş bilgilerini, deneyimlerini ve tercihlerini yansıtmak için kullanırlar, böylece mevcut kişisel ve toplumsal çevreleriyle uyumlu hale gelirler (Harrison ve Treagust, 2006).

Literatürde yaygın olarak kabul edilen tanımların (Thomas, 2006; Wilbers ve Duit, 2006) aksine metafor, yalnızca benzerliğe dayanmaz. Bir metafor, iki alan (hedef ve kaynak alan) arasındaki algılanan benzerliklere yol açan deneyimimizdeki alanlar arası ilişkilere dayanır. Ayrıca metaforlar, kültürün ayrılmaz bir parçasıdır. Çünkü insanlar, kendi deneyimlerini içerisinde yaşadıkları kültürlerden edinirler (Lakoff ve Johnson, 2008).

Metaforlar, farklı disiplinlerde çeşitli şekillerde algılanmaktadır. Filozoflar, dilin sade olması gerektiğini düşündükleri için şairlerin kullandığı metaforları anormal bulurlar. Ancak bilişsel dilbilimciler için metaforlar önemlidir. Çünkü onlar, metaforu anlamların yorumlanması ve bir durumun anlaşılması olarak görürler. Bazı bilim adamları ise metaforun olaylar arasındaki benzerlikleri ortaya çıkarma meselesi olduğunu düşünürler (Ma ve Lui, 2008). Metaforların genel özelliklerine değindikten sonra bu çalışmanın önemli parçalarından biri olan vatandaşlık eğitimi ve 'iyi vatandaş' kavramına değinmek gerekmektedir.

Vatandaşlık Eğitimi ve 'İyi Vatandaş' Kavramı

Devletlerin önemli amaçlarından biri de geleceğin vatandaşlarını yetiştirmektir. Bu amacı gerçekleştirmede aile ve toplum yaşamının yanında (Quisumbing, 2002) okulun önemli bir rolü vardır (Soder, 2003). Okullarda hem toplumun hem de devletin kurallarını bilen, toplum için çalışan, insan haklarına saygılı, etkin ve bilinçli bireyler yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Aslında okulların vatandaşlık eğitiminde nihai olarak ulaşmak istediği hedef, bireyleri 'iyi vatandaş' olarak yetiştirmektir (Gömleksiz ve Akyıldız, 2012). 'İyi vatandaş' yetiştirmek, bir ülkede terörizmin ve kargaşanın önlenmesi, ülkenin düzeni, güvenliği ve huzuru için gerekli olan önemli yatırımlardan biridir (Dere, Kızılay ve Alkaya, 2017). Çünkü iyi bir vatandaş; kamu malını korumak, doğayı korumak ve kurallara (kanunlara) uymak, değerlerine sahip çıkmak, askere gitmek, siyasete ve topluma aktif bir şekilde katılmak ve ölçsüz eylemlerden kaçınmak gibi önemli niteliklere sahiptir (Prior, 1999; Westheimer ve Kahne, 2003; Ricci, 2004; Kılınç ve Dere, 2013; Dalton 2016).

İyi bir vatandaş, aynı zamanda etkin ve bilinçli bir vatandaşdır. Bunun yanında demokrasiye inanan, insan hak ve özgürlerine saygılı olan ve hak arama yolları bilen ve kullanan kişidir (Westheimer ve Kahne, 2004; Pykett, 2010). Ancak yalnızca kurallara uymak ve topluma faydalı olmak, iyi bir

vatandaş olmak için yeterli değildir. Aynı zamanda iyi bir vatandaş, toplum yararına çalışmanın yanında aktif katılımı toplumdaki yanlışları düzeltmeye odaklanır (Westheimer ve Kahne, 2006).

Öğrencilerin yaşadıkları ülkenin gelecekteki vatandaşları olarak yetiştirilmesinde en önemli sorumluluk, öğretmenlere aittir (Fry ve O'Brien, 2015). Türk eğitim sistemi içerisinde vatandaş yetiştirmeyi amaçlayan önemli derslerden biri sosyal bilgilerdir. Sosyal bilgiler dersinin önemli amaçları arasında üretken ve aktif vatandaşlar yetiştirmek yer alır. Nitekim Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan yedi öğrenme alanından biri etkin vatandaşlıktır. Bu öğrenme alanı; grup, kurum ve sosyal örgütlerin ve devletin yapısını öğretmeyi, bireylere haklarını tanıtmayı ve onların sosyal katılım becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Bunun yanında sosyal bilgiler öğretmeni yetiştirmek için hazırlanan 2018 Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programına bakıldığında, vatandaşlık bilgisi, Türk hukuk sistemi, eğitim hukuku, insan hakları ve demokrasi eğitimi (Yükseköğretim Kurumu [YÖK], (2018) gibi derslerin okutulduğu görülmektedir. Yani her iki program, geleceğin 'iyi' ve aktif vatandaşlarını yetiştirmek için birbiriyle uyumlu bir şekilde tasarlanmıştır. Bu kapsamda öğretmen adaylarından, lisans eğitiminde ilgili dersleri aldıktan ve çeşitli uygulamalar yaptıktan sonra okullarda geleceğin 'iyi' ve aktif vatandaşlarını yetiştirmeleri beklenmektedir. Bu durum, vatandaşlık eğitiminin sosyal bilgiler öğretimindeki yerini göstermesi açısından önemlidir. Vatandaşlık eğitimi ve 'iyi vatandaş' kavramının özelliklerine yer verildikten sonra eğitim araştırmalarında metaforların yerini göstermekte ve vatandaşlık eğitimiyle ilgili yapılmış metafor çalışmalarına değinmekte fayda vardır.

Eğitim Araştırmalarında Metafor

Metaforlar, edebiyatta olduğu gibi eğitimde de estetik ve pedagojik bir rol oynar (Botha, 2009). Çünkü öğretimin önemli amaçlarından biri olan anlamlı öğrenme, yeni öğrenilen bilgiyle daha önce öğrenilmiş bilgi arasında ilişki kurularak gerçekleştirilir. Bu bağ, özellikle sorgulamayı öğrenmede önemlidir. Sorgulamayı öğrenme sürecinde; yeni sorular ve problemler tanımlanır, faaliyetler planlanır. Ardından öğrenciler, soruları ve problemleri araştırır, öğretmen öğrencilerle verileri ve yorumları tartışırlar. Sonra öğretmen, soru sorar, "bilinmesi gereken" bilgileri sunar ve bazen analogileri kullanır. Eğer analogiler uygunsa kavram öğrenme kolaylaşır çünkü öğretmenler, öğrencilerin aşına oldukları bilgi ve deneyimler ile yeni içerikler ve problemler arasında bağlantı kurmalarını (Harrison ve Treagust, 2006) sağlarlar.

Metaforların bir veri toplama aracı (Armstrong, 2007) ve çeşitli disiplinlerde öğretim aracı olarak kullanımı, Lakoff ve Johnson (1980) tarafından metaforun sistematik bir şekilde ele alınmasından sonra literatürde artış göstermiştir. Dünyada özellikle son otuz yılda metaforların kullanıldığı muazzam miktarda büyük bir literatür üretilmiştir (MacArthur, 2011).

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de metaforlar yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Özellikle eğitim alanında yapılan metafor çalışmaları dikkat çekmektedir. Bu çalışmaların içerikleri incelendiğinde büyük bir bölümünün “öğretmen” kavramı (Akça Berk, Gültekin ve Çençen, 2015; Gedikli, 2014; Kalyoncu, 2012; Özbaş ve Aktekin, 2013; Saban, 2004; 2008) üzerine odaklandığı görülmektedir. Bu durum, Yıldızlı, Erdol, Baştuğ ve Bayram (2018) tarafından yapılan “Türkiye’de Öğretmen Kavramı Üzerine Yapılan Metafor Araştırmalarına Yönelik Bir Meta-Sentez Çalışması” adlı çalışmada ortaya konulmuştur. İlgili çalışmada Türkiye’de 2004-2016 yılları arasında “öğretmen” kavramıyla ilgili yapılmış 11 yüksek lisans tez çalışması ve 32 makale incelenmiştir.

Eğitimde yapılan diğer metafor çalışmalarına bakıldığında Altun ve Apaydın (2013) “eğitim”, Seyhan (2014) “sosyal katılım”, Aslan (2015) “toplumsal cinsiyet”, Kılcan, Akbaba ve Güldudak (2017) “Hoca Ahmed Yesevi”, Egüz ve Kesten (2018) “sosyal medya” ve Yıldız, Özen ve Yıldız (2018) tarafından çeşitli kavramlar hakkındaki metaforik algıların incelendiği görülmektedir.

Bu çalışmanın konusu olan vatandaşlık eğitimine yakın konulardaki çalışmalara bakıldığında daha çok “demokrasi” (Sarı ve Sadık, 2011; Dündar, 2012; Nasir ve Sadık, 2018) kavramına yönelik algıların ele alındığı görülmektedir. Ayrıca vatandaşlık eğitimiyle ilgili doğrudan ilgili olan Aydın ve Çelik (2017) tarafından yapılan çalışmada, ortaokul öğrencilerinin “etkin yurttaş” ve “hukuk kuralları” kavramlarına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre; öğrenciler “etkin yurttaşlık” kavramına yönelik 60 farklı metafor geliştirmiş olup, bunlar “değerli ve yaşam kaynağı, koruyucu ve mücadeleci, üretim ve çalışmanın kaynağı, yırtıcı ve güçlü, rehber ve yol gösteren şeklinde beş farklı kategoride adlandırılmıştır. Aynı şekilde “hukuk kuralları” kavramına yönelik de 61 farklı metafor çıkmış olup, bunlar da “koruyucu, yol gösteren, olağanüstü güç kaynağı ve kahraman, hayat veren, adalet ve dengenin kaynağı” şeklinde farklı beş kategoriye ayrılmıştır. Değindiği gibi demokrasi, etkin vatandaş ve hukuk kuralları kavramlarına ilişkin bazı çalışmalar bulunmasına rağmen ‘iyi vatandaş’ ya da ‘iyi vatandaşlık’ kavramlarıyla ilgili metaforik algıları ele alan çalışmaya rastlanmamıştır. Literatürdeki bu boşluktan hareketle araştırma, ortaokul ve liselerde vatandaşlık eğitimi verecek sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ‘iyi vatandaş’ kavramı hakkındaki metaforik algılarını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Sosyal bilgiler öğretmen adayları, ‘iyi vatandaş’ kavramı hakkındaki algılarını ifade etmek için hangi metaforları üretmiştir?

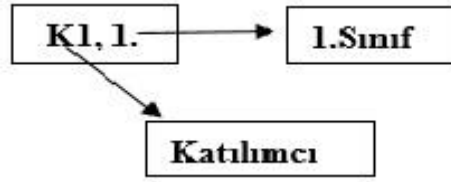
2. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ‘iyi vatandaş’ kavramını açıklamak için kullandıkları metaforlar, hangi kategoriler altında toplanabilir?

Yöntem

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden yorumlayıcı (hermenötik) araştırma yaklaşımına göre yapılmıştır. Bu araştırma yaklaşımında gözlenebilir tek bir gerçeğin yerine çok sayıda gerçeği ya da tek bir olayı farklı şekillerde betimleme, anlama ve yorumlama amacı vardır. Neticede ulaşılan gerçeklik, çoklu ya da bağlam temelli olabilir (Merriam, 2009).

Çalışma Grubu

Çalışma grubu, Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünde okuyan 142 öğretmen adayından oluşmaktadır. Katılımcılar, amaçlı örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örneklem yöntemine (Creswell, 2012) göre seçilmiştir. Öğretmen adaylarının hangi metaforu ürettiğini göstermek için aşağıdaki kodlama sistemi kullanılmıştır:

Bu kodlama, bütün katılımcılar için yapılmıştır. Katılımcıların sınıflara ve cinsiyete göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgileri

Sınıf	Cinsiyet			
	Erkek		Kadın	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
1.Sınıf	13	46,4	15	53,6
2.Sınıf	12	41,4	17	58,6
3.Sınıf	11	35	21	65
4.Sınıf	21	47,7	23	52,3
Toplam	57	42,5	76	57,5

Veri Toplama Aracı ve Toplama Süreci

Bu araştırmada veri toplamak için yapılandırılmış metafor tekniği (Wan, 2012) kullanılmıştır. Bu formda kaynak alan, hedef alan ve gereklilik bölümleri yer almıştır. Kaynak alan, normalde somut ve bilinendir. Hedef alan, soyut ve bilinmeyen ya da daha az bilinendir (Kovecses, 2010). Gereklilik bölümü, kaynak alan ile hedef alan arasındaki benzerliğin gerekçelerinin açıklandığı bölümdür (Jin, Liang, Jiang, Zhang, Yuan ve Xie, 2014). Bu özellikler dikkate alınarak veri toplama aracı, “İyi vatandaş, gibidir, çünkü” şeklinde yapılandırılmıştır.

Veri toplama sürecinde ilk olarak adaylara araştırmanın amacı açıklanmıştır. Ardından sosyal bilgiler öğretmen adaylarından, metafor üretmenin tek başına yeterli olmayacağı, her insanın aynı

mecazı farklı amaçlarla kullanabileceği açıklanmış ve dolayısıyla gerçek anlamları ortaya çıkarabilmek için “Çünkü” bölümünü detaylı bir şekilde açıklamaları istenmiştir (Şimşek ve Yıldırım, 2011). Açıklamalardan sonra öğretmen adaylarına metaforlarını yazmaları ve açıklamaları için 30-60 dakika arası süre verilmiştir. Toplanan formlara numaralar verilerek analiz sürecine hazırlanmıştır.

Verilerin Analizi

Öğretmen adaylarının ürettikleri metaforlar, Lakoff ve Johnson’ın (2008) çalışmalarına dayanan metafor analizi yöntemi ve içerik analizi yöntemleriyle (Bilgin, 2014) değerlendirilmiştir. Ayrıca Saban (2004) tarafından yapılan çalışmada takip edilen kategorik analiz sürecinden yararlanılmıştır. Değerlendirmede 9 metafor, ‘iyi vatandaş’ kavramı ve ‘iyi vatandaş’ın nitelikleriyle ilgili herhangi bir açıklama ya da benzetim içermediği için çıkarılmıştır. Örneğin; “yağmur” metaforunu üreten bir kişi, yağmurun özelliklerini açıklamak için “*İyi vatandaş, yağmur gibidir çünkü yağmur toprağı bereketlendirir, serinlik verir, güzel koku ve his bırakır.*” ifadelerini kullanmıştır. Görüldüğü gibi burada yalnızca yağmurun özelliklerine yer verilmesine rağmen ‘iyi vatandaş’ kavramıyla arasında nasıl bir benzerlik olduğu açıklanmamıştır. Bu şekilde ‘iyi vatandaş’ kavramıyla anlamlı benzerlik kurulmayan metaforlar, değerlendirmeden çıkarılmıştır. Ayrıca araştırmanın güvenilirliğini sağlamak ve metafor analizinin tutarlılığını test etmek için uzman incelemesi (Patton, 2014) yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda araştırmacının dışında 3 farklı alan uzmanı, metaforları ve ulaşılan kategorileri incelemiştir. Hedef alan ve kaynak alan arasında uyumsuzluk tespit edilen metaforlar, görüş birliğiyle araştırmadan çıkarılmıştır. Son olarak ilgili metaforlara ilişkin yüzde, frekans ve alıntılara bulgularda detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde araştırma soruları çerçevesinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ‘iyi vatandaş’ kavramı hakkında ürettiği metaforlara ilişkin bulgular, araştırmanın amaçları doğrultusunda iki başlık altında incelenmiştir.

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının ‘İyi Vatandaş’ Kavramıyla Ürettiği Metaforlar

Sosyal bilgiler öğretmen adayları, ‘iyi vatandaş’ kavramını 61 farklı metafora benzeterek açıklamışlardır. Bu metaforlar içerisinde en çok Mustafa Kemal Atatürk (16), ağaç (16) ve güneş (14) isimlerinin tercih edildiği görülmektedir. Bu üç metaforu, en çok 4. sınıf öğrencileri kullanmıştır. Üretilen bütün metaforlar, Tablo 2’de verilmiştir:

Tablo 2. Üretilen metaforların sınıf düzeyine göre dağılımı

Metafor Adı	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	Toplam	Metafor Adı	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	Toplam
Mustafa Kemal Atatürk	3	1	5	7	16	Hız	1	-	-	-	1
Ağaç	1	4	4	7	16	Muhammed Altın	1	-	-	-	1
Güneş	2	5	3	4	14	Cristiano Ronaldo	1	-	-	-	1
Anne	1	2	-	4	7	Engin Bey	1	-	-	-	1
Kitap	1	1	2	3	6	Snelman	1	-	-	-	1
Öğretmen	3	2	1	-	6	Filozof	1	-	-	-	1
Karınca	1	1	1	2	5	Doktor	-	1	-	-	1
Toprak	-	-	3	1	4	Sanatçı	-	1	-	-	1
Asker	2	-	-	-	2	Kaptan	-	-	1	-	1
Anahtar	-	-	-	2	2	Çöpçü Balığı	-	1	-	-	1
Su	1	-	1	-	2	Akya Balığı	-	-	-	1	1
Komşu	-	-	2	-	2	Bal Arısı	-	-	-	1	1
Ay	-	-	1	1	2	Kıvılcım	-	-	1	-	1
Baba	1	-	-	1	2	Dağ	-	-	1	-	1
Doğa	1	-	-	-	1	Devlet	-	-	-	1	1
Mahatma Gandhi	1	-	-	-	1	Alpaslan	1	-	-	-	1
Ömer Halisdemir	-	-	1	-	1	Türkeş Okyanus	-	1	-	-	1
Ebulfez Elçibey	1	-	-	-	1	Yıldız	-	1	-	-	1
Seyit Onbaşı	-	-	-	1	1	Deniz Feneri	-	-	-	1	1
Fatih Sultan Mehmet	-	-	1	-	1	Alman Milli Takımı	-	1	-	-	1
Recep Tayyip Erdoğan	1	-	-	-	1	Ampute Milli Takımı	-	-	1	-	1
Nelson Mandela	-	-	1	-	1	Ansiklopedi	-	-	-	1	1
Kumbara	1	-	-	-	1	Çakmak	1	-	-	-	1
Ampul	-	1	-	-	1	İlaç	-	-	-	1	1
Saat	-	1	-	-	1	Zincir Halkası	-	-	-	1	1
Şemsiye	-	-	1	-	1	Dost	-	1	-	-	1
Kemer	-	-	-	1	1	Sevgili	-	-	1	-	1
Terazi	-	-	-	1	1	Atmosfer	-	-	-	1	1
Silgi	-	-	-	1	1	Pusula	-	-	1	-	1
Öğrenci	-	-	1	-	1	Kalem	-	1	-	-	1
Çiçek	-	1	-	-	1						

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Atatürk, ağaç ve güneş metaforlarından sonra, 'iyi vatandaş'ın nitelikleriyle anne (7), kitap (6), öğretmen (6), karınca (5) ve toprak (4) metaforlarının özellikleri arasında benzerlik kurulmuştur. Üretilen metaforlar kategorik olarak incelendiğinde, 13 lider, ünlü veya yazar ismi, 13 çeşit araç, 10 farklı doğal kaynak, bitki ve varlık (canlı ve cansız) ismi, 7 çeşit meslek ismi, 5 aile, özel ve sosyal ilişki kavramı, 4 hayvan ismi, 4 coğrafi kavram, 3 grup ya da topluluk ismi

ve 2 başvuru eserinin kullanıldığı görülmektedir. Adayların 'iyi vatandaş'ın niteliklerini açıklarken kullandıkları bu metaforlarda, daha çok insanların davranışlarına; araçların fonksiyonlarına; varlıkların, kaynakların ve mesleklerin toplum yaşamındaki önemine vurgu yaptıkları tespit edilmiştir.

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Metaforlarından Ortaya Çıkan Kategoriler

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının 'iyi vatandaş' kavramını açıklamak için kullandıkları metaforlar incelenmiş ve 12 farklı kategoriye ulaşılmıştır:

Şekil 1. Vatandaşlık tipleri

Şekil 1'de görüldüğü gibi, iyi vatandaş kavramına ilişkin üretilen kategoriler içerisinde en çok 'iyi vatandaş'ın aydınlatıcı ve bilgilendirici niteliklerine vurgu yapılmıştır.

Aydınlatıcı ve Bilgilendirici Vatandaş

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının metaforlarının en çok topladığı kategori, aydınlatıcı ve bilgilendirici vatandaş olmuştur. Bu kategoriye ilişkin ayrıntılar, Tablo 3'te verilmiştir:

Tablo 3. *Aydınlatıcı ve bilgilendirici vatandaş*

Metafor Adı	<i>f</i>	%
Güneş	10	43,5
Öğretmen	6	26,1
Kitap	2	8,7
Ay	2	8,7
Ampul	1	4,3
Ansiklopedi	1	4,3
Kalem	1	4,3
Toplam	23	100

'İyi vatandaş'ın aydınlatıcı yönünü vurgulamak için en fazla güneş metaforu kullanılmıştır. Özellikle güneşin doğumundan batımına kadar çevreye ışık saçmasına değinilen bu metafora ilişkin alıntılardan biri şu şekildedir: "*İyi vatandaş, güneş gibidir çünkü nasıl güneş dünyayı aydınlatıyorsa iyi vatandaş da toplumu aydınlatmalı, sorumluluklarına bağlı olmalıdır.*" (K31, 2)

Güneş metaforunun yanında öğretmen (bilgilendirici), kitap (bilgilendirici) ay (aydınlatma), kalem (bilgi kazandırma), ampul (aydınlatma) ve ansiklopedi (bilgi verme) gibi metaforlara ve ilgili özelliklerine atıf yapılmıştır. Bu kategorideki açıklamalara göre iyi vatandaş; çevresindeki insanları aydınlatan, bilgilendiren, onların ufkunu genişleten ve onlara yeni bakış açıları kazandıran kişidir.

Sadık, Vatansever ve Koruyucu Vatandaş

'İyi vatandaş' kavramını açıklamak için bu kategoride daha çok ağaç, Mustafa Kemal Atatürk ve Anne metaforları kullanılmıştır. Bu metaforlara ilişkin bilgilere Tablo 4'te yer verilmiştir:

Tablo 4. *Sadık, Vatansever ve koruyucu vatandaş*

Metafor Adı	<i>f</i>	%
Ağaç	6	30
Mustafa Kemal Atatürk	4	20
Anne	3	15
Asker	2	10
Çiçek	1	5
Sevgili	1	5
Şemsiye	1	5
Dağ	1	5
Atmosfer	1	5
Toplam	20	100

Bu kategori kapsamında en çok kullanılan ağaç metaforu, daha çok 'iyi vatandaş'ın ülkesine bütün kökleriyle bağlı olması gerektiğini açıklamak için kullanılmıştır. Bu durum, aşağıdaki alıntıda

görülmektedir: “İyi vatandaş, ağaç gibidir çünkü ağacın kökleriyle toprağa tutunduğu gibi vatanına, ülkesine bağlıdır. Ağacın toprağını sevdiği gibi vatanını sever.” (K22, 2)

Ağaç metaforunun yanında Mustafa Kemal Atatürk (vatanseverlik), anne (bağlılık), asker (koruma), çiçek (sadaikat), sevgili (bağlılık), şemsiye (koruma), dağ (bağlılık) ve atmosfer (koruma) gibi çeşitli metaforlar üretilmiştir. Bu metaforlara göre iyi vatandaş; ülkesine ve milletine bağlı, ülkesinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutan ve memleketini koruyan kişidir.

Yol Gösterici ve Öncü Vatandaş

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kullandığı metaforlardan ortaya çıkan bir diğer kategori, yol gösterici ve öncü vatandaşdır. Bu kategoride kullanılan metaforlara ilişkin bilgiler Tablo 5’te verilmiştir:

Tablo 5. Yol gösterici ve öncü vatandaş

Metafor Adı	f	%
Mustafa Kemal Atatürk	3	20
Anahtar	2	13,3
Recep Tayyip Erdoğan	1	6,7
Mahatma Gandhi	1	6,7
Yıldız	1	6,7
Okyanus	1	6,7
Nelson Mandela	1	6,7
Kitap	1	6,7
Öğrenci	1	6,7
Pusulâ	1	6,7
Kıvılcım	1	6,7
Deniz Feneri	1	6,7
Toplam	15	100

Bu kategoride daha çok ‘iyi vatandaş’ın tıpkı Mustafa Kemal Atatürk gibi içinde bulunduğu topluma yol gösterici olması gerektiğine vurgu yapılmıştır: “İyi vatandaş, Mustafa Kemal Atatürk gibidir çünkü topluma öncülük etmelidir. İleri görüşlü, yeniliklere ve reformlara açık olmalıdır.” (K8, 2)

Mustafa Kemal Atatürk dışında anahtar (öncü), Recep Tayyip Erdoğan (öncü), Mahatma Gandhi (öncü), Nelson Mandela (öncü), yıldız (yol gösterici), okyanus (öncü), kitap (yol gösterici), öğrenci (öncü), pusula (yol gösterici), kıvılcım (öncü) ve deniz feneri (yol gösterici) gibi metaforlar kullanılmıştır. Bu sonuçlara göre iyi vatandaş; yol gösterici ve öncü kişidir.

Faydalı Vatandaş

Katılımcıların ürettiği metaforlardan oluşturulan dördüncü kategori, faydalı vatandaşdır. Bu kategoriye ait metaforlar, Tablo 6’da verilmiştir:

Tablo 6. *Faydalı vatandaş*

Metafor Adı	f	%
Ağaç	6	40
Su	2	13,3
Toprak	2	13,3
Güneş	1	7,1
Çöpçü Balığı	1	7,1
Akya Balığı	1	7,1
Dost	1	7,1
Toplam	14	100

Faydalı vatandaş kategorisinde en çok kullanılan metafor, ağaçtır. Öğrencilerin verdiği cevaplarda ağacın çevreye oksijen vermesi ve meyve vermesi gibi karşılıksız ve her koşulda sağladığı faydalara değinilmiştir: *“İyi vatandaş ağaç gibidir çünkü ağaç doğaya önce oksijen verir. Hayvanlara barınak ve koruyucu olur. İyi vatandaş da yaşadığı yere ve ülkesine olumlu katkılarda bulunur, üzerine düşen sorumlulukları yerine getirir.”* (K14, 3)

Ağaç metaforunun dışında su, toprak, güneş, çöpçü balığı, akya balığı ve dostun insanlara ve doğaya olan katkılarına değinilmiştir. Bu kategorideki metaforlara göre ‘iyi vatandaş’, menfaat beklentisi olmadan insanlara ve bütün varlıklara faydalı olan kişidir.

Sorumlu ve Etkin Vatandaş

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına göre ‘iyi vatandaş’, hem sorumlu hem de etkin bir vatandaşdır. 13 farklı metaforun kullanıldığı bu kategoriye ilişkin bilgilere Tablo 7’de yer verilmiştir:

Tablo 7. *Sorumlu ve etkin vatandaş*

Metafor Adı	f	%
Anne	2	13,3
Mustafa Kemal Atatürk	2	13,3
Snellman	1	6,7
Engin Bey	1	6,7
Alman Milli Takımı	1	6,7
Ampute Milli Takımı	1	6,7
Doktor	1	6,7
Toprak	1	6,7
Güneş	1	6,7
Kaptan	1	6,7
Ağaç	1	6,7
Silgi	1	6,7
Kemer	1	6,7
Toplam	15	100

Tablo 7 incelendiğinde sorumlu ve etkin vatandaşın niteliklerinin en çok anne metaforuyla açıklandığı görülmektedir. Annenin sorumluluk anlayışı şu şekilde açıklanmıştır: *“İyi vatandaş, anne*

gibidir çünkü annenin de iyi vatandaşın da sorumlulukları vardır. İkisi de sorumluluklarını yerine getirdiği zaman yaşanan çevre daha düzgün olur.” (K14, 2)

Anne metaforunun dışında aday öğretmenler, Mustafa Kemal Atatürk, Snellman (Beyaz Zambaklar Ülkesi romanının kahramanı), Engin Bey (mahallenin bakkalı), Alman Milli Takımı, Ampute Milli Takımı, güneş, doktor, toprak, kaptan, ağaç, silgi ve kemer gibi metaforlar kullanmışlardır. Burada sorumluluk sahibi olma ve sorumlulukları etkin bir şekilde yerine getirmenin ‘iyi vatandaş’ın önemli nitelikleri arasında olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu bölümdeki metaforlara göre iyi vatandaş, sorumluluk sahibi, şartlara göre çeşitli sorumluluklar üstlenebilen ve aldığı sorumlulukları yerine getirebilen kişidir.

Bilinçli ve Tecrübeli Vatandaş

Katılımcılar, bu kategoride ‘iyi vatandaş’ın bilinçli ve tecrübeli olmasının önemine odaklanmışlardır. Bu kategoriyi temsil eden metaforlar, Tablo 8’de sunulmuştur:

Tablo 8. *Bilinçli ve tecrübeli vatandaş*

Metafor Adı	f	%
Mustafa Kemal Atatürk	3	21,4
Doğa	2	14,3
Güneş	1	13,3
Kitap	1	7,1
Altın	1	7,1
Çakmak	1	7,1
Filozof	1	7,1
Kumbara	1	7,1
Toprak	1	7,1
Ağaç	1	7,1
İlaç	1	7,1
Toplam	14	100

Öğretmen adayları, bilinçli ve tecrübeli vatandaş kategorisinde en çok Mustafa Kemal Atatürk metaforunu kullanmışlardır. Atatürk’ün bilinçli ve tecrübeli bir isim olmasına dikkat çeken adaylardan biri şunları söylemiştir:

“İyi vatandaş, Atatürk gibidir çünkü iyi bir vatandaş haklarını, görevlerini ve sorumluluklarını bilen bir insandır. Yapacağı işlerde engelleri iyi bilen, bu engellere karşı çözümler üreten biridir.” (K23, 4)

Mustafa Kemal Atatürk’ün dışında doğa, kitap, altın, çakmak, filozof, kumbara, toprak, ağaç ve ilaç metaforları kullanılmıştır. Bu kategorideki metaforlara göre ‘iyi vatandaş’, yaptığı her şeyin bilincinde olan, tecrübeli, zamanlama bilgisine sahip ve etkili kararlar alabilen kişidir.

Fedakâr Vatandaş

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kullandığı metaforlara göre 'iyi vatandaş'ın önemli niteliklerinden biri de fedakâr olmasıdır. Onların bu düşüncelerini açıklamak için tercih ettikleri metaforlar, Tablo 9'da verilmiştir:

Tablo 9. Fedakâr vatandaş

Metafor Adı	f	%
Mustafa Kemal Atatürk	3	30
Anne	2	20
Baba	1	10
Alparslan Türkeş	1	10
Ömer Halisdemir	1	10
Ebulfeyz Elçibey	1	10
Seyit Onbaşı	1	10
Toplam	10	100

Öğretmen adayları, birçok kategoride olduğu gibi burada da fedakâr vatandaşın nasıl olacağını açıklarken Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek göstermiştir. Bu metaforun 'iyi vatandaş'la örtüşen özellikleri şu şekilde açıklanmıştır: *"İyi vatandaş, M. Kemal Atatürk gibidir çünkü milletini seven, halkının kurtuluşu için her türlü bedeli gözünü kırpmadan ödeyen bir kişidir."* (K31, 3)

Bu kategoride Mustafa Kemal Atatürk'ün dışında anne, baba, Alparslan Türkeş, Ömer Halisdemir, Ebulfeyz Elçibey ve Seyit Onbaşı gibi çeşitli metaforlar, fedakâr vatandaş temsil etmektedir. Bu kategorideki metaforlara göre iyi vatandaş, vatani için her türlü bedeli ödemeye ve fedakârlığı yapmaya hazır olan kişidir.

Adil Vatandaş

Katılımcıların metaforlarına göre 'iyi vatandaş'ın önemli niteliklerinden biri de adil olmaktır. Adil vatandaş tanımlamak için kullanılan metaforlara Tablo 10'da yer verilmiştir:

Tablo 10. Adil vatandaş

Metafor Adı	f	%
Hız. Muhammed	1	16,7
Güneş	1	16,7
Fatih Sultan Mehmet	1	16,7
Mustafa Kemal Atatürk	1	16,7
Devlet	1	16,7
Terazi	1	16,7
Toplam	6	100

Bir öğretmen adayına göre Hız. Muhammed, ırk ve inanç ayrımı yapmayan ve diğer inançlara saygılı olan biri olduğu için adil vatandaş iyi bir örnektir: *"İyi vatandaş, Hız. Muhammed gibidir çünkü o, ırkı, dini ve duruşu vb. önemsemeyen herkese yardım ederdi. Müslüman olmayanların ibadetlerine saygı duyardı."* (K17, 1)

Hız Muhammed'in yanında Fatih Sultan Mehmet (insanlara adaletli davranma), Mustafa Kemal Atatürk (vatandaşlara eşit davranma), güneş (herkesi ısıtma), devlet (vatandaşlarına eşit davranma) ve terazi (hatasız tartma) gibi metaforlarda eşitlik ve adalet kavramları vurgulanmıştır. Bu metaforlara göre 'iyi vatandaş', insan haklarına saygılı olan, insanlara adil davranan ve ayrımcılık yapmayan kişidir.

Katılımcı ve İşbirlikçi Vatandaş

Öğretmen adaylarının metaforlarından ortaya çıkarılan bir diğer kategori, katılımcı ve işbirlikçi vatandaşdır. Bu kategoriyi açıklamak için Tablo 11'deki metaforlar kullanılmıştır:

Tablo 11. *Katılımcı ve işbirlikçi vatandaş*

Metafor Adı	f	%
Karınca	2	33,3
Ağaç	1	16,7
Komşu	1	16,7
Bal Arısı	1	16,7
Zincir Halkası	1	16,7
Toplam	6	100

Bu kategoride en çok kullanılan karınca metaforunun takım içinde uyumlu bir şekilde çalışabilmesine vurgu yapılmıştır:

"İyi vatandaş, karınca gibidir çünkü karıncalar görev bilinci olan, uyumlu içinde çalışan, biriktiren ve bulunduğu grup için mücadele eden bir varlıktır. İyi bir vatandaş da çalışkan, üretken, birikim yapan, karınca gibi yaşadığı ülkenin menfaatini düşünendir." (K22, 4)

Karıncanın dışında ağaç (diğer bitkilerle uyum içinde olma), komşu (işbirliği), bal arısı (takım çalışması) ve zincir halkası (birlikte çalışma) gibi metaforlar kullanılmıştır. Buradaki metaforlara göre iyi vatandaş, bulunduğu toplumda insanlarla uyumlu bir şekilde çalışan ve iş birliği yapabilen kişidir.

Cömert ve Yardımsever Vatandaş

Öğretmen adayları, 'iyi vatandaş'ın, hem cömert hem de yardımsever olması gerektiğini düşünmektedir. Bu kategorinin metaforları aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 12. *Cömert ve yardımsever vatandaş*

Metafor Adı	f	%
Cristiano Ronaldo	1	25
Baba	1	25
Ağaç	1	25
Komşu	1	25
Toplam	4	100

Burada cömert ve yardımsever vatandaşını açıklamak için kullanılan metaforlardan en dikkat çekici olanı, Cristiano Ronaldo'dur. 1. Sınıf öğrencisi olan bir katılımcı, 'iyi vatandaş' olmanın gereği olarak gördüğü onun yaptığı bağışlara şu şekilde değinmiştir: *"İyi vatandaş, Cristiano Ronaldo gibidir*

çünkü Afrika'daki yoksul insanlar için her yıl yardım yapan, Lösemili çocuklar için kan bağışı yapan biridir."

(K20, 1)

Sonuç olarak bu kategorinin metaforlarına göre iyi vatandaş, insanlara yardım eden ve gerekli durumlarda elindekilerini ihtiyaç sahipleriyle paylaşan kişidir.

Çalışkan Vatandaş

Çalışkanlığıyla hikâyelere konu olan "karınca", katılımcı ve işbirlikçi vatandaş kategorisinde olduğu gibi çalışkan ve üretken vatandaş kategorisinin de en çok kullanılan metaforu olmuştur. Bu kategoriye ilişkin metaforlar Tablo 13'de sunulmuştur:

Tablo 13. *Çalışkan vatandaş*

Metafor Adı	f	%
Karınca	3	75
Saat	1	25
Toplam	4	100

Bu kategoride katılımcılar, karıncanın sürekli çalışmasına vurgu yapmış ve aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır: *"İyi vatandaş, karınca gibidir çünkü karınca her daim çalışır, üretir, çaba gösterir."* (K1, 2) Bu kategorideki metaforlara göre 'iyi vatandaş', durmadan çalışan ve üreten kişidir.

Uzman Vatandaş

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ürettiği metaforlardan çıkan son kategori, uzman vatandaştır. Bu kategorinin metaforları, Tablo 14'te sunulmuştur:

Tablo 14. *Uzman vatandaş*

Metafor Adı	f	%
Sanatçı	1	50
Mustafa Kemal Atatürk	1	50
Toplam	2	100

Bu kategoride kullanılan sanatçı ve Mustafa Kemal Atatürk metaforlarında uzman vatandaşın işin ehli olma ve görevlerini doğru bir şekilde yapma gibi niteliklerine vurgu yapılmıştır:

"İyi vatandaş, sanatçı gibidir çünkü sanatçının ortaya koyduğu bir ürün vardır. Her iyi vatandaş da bir sanatçı gibidir. Her iyi vatandaş, mesleğinde, yaptığı işte ne kadar başarılı olursa, işini iyi yaparsa ülkesine o kadar katkısı olur." (K18, 2)

Buradaki metaforlara göre iyi vatandaş, ülkesi ve memleketi için işini en iyi ve doğru yapan kişidir. Bu bölümü özetlemek gerekirse sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ürettiği metaforlardan 12 farklı kategori ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan tüm kategoriler aşağıdaki Tablo 15'te sunulmuştur:

Tablo 15. *Vatandaşlık kategorileri*

Kategori Adı	Kategoriye Temsil Eden	
	Öğrenci Sayısı	Öğrenci Yüzdesi
Aydınlatıcı ve Bilgilendirici Vatandaş	23	17,2
Sadık, Vatansever ve Koruyucu Vatandaş	20	15
Yol Gösterici ve Öncü Vatandaş	15	11,2
Sorumlu ve Etkin Vatandaş	15	11,2
Faydalı Vatandaş	14	10,5
Bilinçli ve Tecrübeli Vatandaş	14	10,5
Fedakâr Vatandaş	10	7,5
Adil Vatandaş	6	4,5
Katılımcı ve İşbirlikçi Vatandaş	6	4,5
Cömert ve Yardımsever Vatandaş	4	3
Çalışkan Vatandaş	4	3
Uzman Vatandaş	2	1,5
Toplam	133	100

Görüldüğü gibi sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ürettiği toplam 133 metafordan ‘iyi vatandaş’ın niteliklerini açıklayan 12 farklı kategori çıkmıştır. Katılımcıların %17,2’sine göre iyi vatandaş’ın en önemli nitelikleri, aydınlatıcı ve bilgilendirici olmasıdır. Sonuç olarak, öğretmen adaylarına göre ‘iyi vatandaş’; “aydınlatıcı, vatansever, rehber, yararlı, sorumlu, özverili, adil, yardımsever, çalışkan ve uzman bir kişi”dir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adayları, ‘iyi vatandaş’ kavramıyla ilgili 61 farklı metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar içerisinde en çok Mustafa Kemal Atatürk (16), ağaç (16) ve güneş (14) isimlerinin tercih edildiği görülmektedir. Bu üç metaforu, en çok 4. sınıf öğrencileri kullanmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk ismi, 7 farklı kategoride; ağaç metaforu ise 6 farklı kategoride kullanılmıştır. Diğer bir deyişle, sosyal bilgiler öğretmen adayları için en uygun ‘iyi vatandaş’ modeli, Mustafa Kemal Atatürk’tür. Bir başka deyişle, öğretmen adayları Mustafa Kemal Atatürk’ü en uygun “iyi vatandaş” modeli olarak görmektedir.

Öte yandan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ‘iyi vatandaş’ın niteliklerini açıklamak için kullandıkları metaforlardan 12 farklı vatandaşlık kategorisine ulaşılmıştır. İlk olarak sadık, yurtsever ve koruyucu vatandaş kategorisinde, anavatanın savunulması ve millete sadık olma gibi özelliklerin vurgulandığı görülmektedir. ‘İyi vatandaş’ın vatansever olması gerektiğine ilişkin benzer sonuçlara Kılınç ve Dere (2013), Kızılay (2015), Yeşilbursa (2015), Dere, Kızılay ve Alkaya (2017) ile Li ve Tan (2017) tarafından yapılan çalışmalarda da ulaşılmıştır.

Katılımcı ve işbirlikçi vatandaş kategorisinde, ‘iyi vatandaş’ın başkalarıyla uyum içinde çalışma ve işbirliği yapabilme gibi özelliklerine atıf yapılmıştır. Katılımcı vatandaşın bu nitelikleri, Chiodo ve

Martin (2005) ile Alazzi (2009) tarafından ele alınmıştır. İlgili çalışmalarda 'iyi vatandaş'ın yaşadığı topluma aktif şekilde katılma ve diğer insanlarla birlikte çalışabilme gibi yönleri ele alınmıştır. Bu vatandaşlık kategorisine göre; iyi bir vatandaş, topluma uyumlu bir şekilde katılmalıdır.

Sorumlu ve etkin vatandaş kategorisinde 'iyi vatandaş'ın; sorumluluklarını bilme, yerine getirme ve toplumda etkin olarak rol alma gibi özelliklerine vurgu yapılmıştır. Ancak iyi bir vatandaşın toplumsal değişim konusundaki rolünden bahsedilmemiştir. Bu çalışmadaki sonuçlardan farklı olarak, Westheimer ve Kahne (2004), Abs ve Veldhuis (2006) ile Hoskins (2006) etkin (aktif) vatandaş; topluma ve siyasete aktif katılan, haksızlıkları proteste eden kişi olarak tanımlamaktadır. Her iki sonucun birbirinden bu şekilde farklı olmasının altında, ülkeler arasındaki vatandaşlık eğitimlerinin farklı amaçlara sahip olması yatmaktadır. Örneğin; Türkiye'de vatandaş yetiştirmeyi amaçlayan en önemli derslerden biri olan sosyal bilgiler, vatandaşlık eğitimi kapsamında öğrencilere; grup, kurum ve sosyal örgütlerin ve devletin yapısını öğretmeyi, bireylere haklarını tanıtmayı ve onlara sosyal katılım becerisinin kazandırmayı amaçlamaktadır (MEB, 2018). Yani aktif vatandaşlık eğitimi, karakter eğitimi ve topluma hizmet gibi iki önemli motivasyon yönlendirmektedir. Ancak aktif vatandaşlığın siyasete katılım boyutuna vurgu yapılmamaktadır. Bu durum, -doğal olarak- karakter eğitimi ve topluma hizmet amaçlarına göre düzenlenmiş bir lisans programında öğrenim gören sosyal bilgiler öğretmen adaylarının 'iyi vatandaş'ın nitelikleri konusundaki görüşlerine yansımaktadır. Öte yandan Amerika, Kanada ve birçok Avrupa ülkesinde aktif vatandaşlığın en önemli boyutlarından birisi siyasete katılım, toplumsal değişim ve protesto gibi motivasyonlardır. Buna rağmen Westheimer ve Kahne (2004), Amerika'daki vatandaşlık eğitimi sisteminin uygulamada karakter eğitimi ve topluma hizmete indirildiği ve dolayısıyla siyasete katılımı savunduğu için eleştirmektedir. Onlar, vatandaşlık eğitiminin katılımcı ve adalet odaklı olması gerektiğini savunmaktadır.

Bilinçli ve tecrübeli vatandaş kategorisinde, 'iyi vatandaş'ın bilgi birikimi, bilinci, tecrübesi ve zamanlama konusundaki başarısı ön plana çıkarılmıştır. Bu vatandaşlık türü, Gürel'in (2016) çalışmasında belirlenen ve Kincal (2015) tarafından tanımlanan bilgili vatandaş tipiyle benzerlik göstermektedir. Bu üç sonucun ortak vurgusu, vatandaşların sahip olması gereken bilinçtir. Ayrıca adil vatandaş kategorisinde ayırım yapmama, eşitlik ve adalet gibi kavramlar kullanılmıştır. Bu vatandaşlık türüyle etik vatandaşlık kavramı arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Simhony (2014), etik vatandaşlığın ortak iyiye ulaşmak için adalet, adil olma ve sosyal adalet gibi kavramları içerdiğine dikkat çekmiştir. İki vatandaş kategorisinin ortak özelliği, adalete yapılan vurgudur.

Diğer yandan cömert ve yardımsever vatandaş kategorisinde insanlara yardım etmenin önemine değinilmiştir. Benzer şekilde Gürel'in (2016) çalışmasına katılan sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenleri, eğitimi ve yardımsever olmayı 'iyi vatandaş'ın önemli nitelikleri olduğuna vurgu

yapmışlardır. Ayrıca fedakâr vatandaş kategorisinde 'iyi vatandaş'ın vatani için her türlü bedeli ödemeye hazır olması gerektiğine; faydalı vatandaş kategorisinde insanlara ve doğaya faydalı olmanın önemine değinilmiştir. Bu iki vatandaş türüyle örgütsel vatandaşlık davranışları arasında ortak nitelikler açısından benzerlik kurulabilir. Örgütsel vatandaşlık davranışları sergileyen bir kişi, örgütün fonksiyonlarının etkinliğine katkıda bulunmak için gönüllü olarak ekstra çaba gösterir. Herhangi bir ödüle bağlı olmayan bu davranışlar, kişinin resmi görevleri arasında bulunmaz, herhangi bir zorunluluk içermez (Avcı, 2015). Fedakârlığa dayalı bu davranışlar, örgüte önemli faydalar sağlar. Bütün bilgiler birlikte düşünüldüğünde vatandaşlar, örgütsel vatandaşlık davranışları sergilediklerinde hangi görevde olurlarsa olsunlar, ülkeleri için fedakârlık yaparak faydalı olabilirler.

Yol gösterici ve öncü vatandaş kategorisinde özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün liderlik özelliklerine dikkat çekilmiştir. Bu vatandaşlık türüyle örgütsel vatandaşlık içerisinde yer alan hizmetkâr liderliğin özellikleriyle aralarından ilişki kurulabilir. Çünkü hizmetkâr liderler; çalışanlarına örnek olur, değer verir, onların duygu, düşünce ve inançlarını ortak amaçlar doğrultusunda yönlendirir ve onlara yol gösterici olur (Dinçer ve Öksüz, 2011). Bu yönleriyle hizmetkâr lider, yol gösterici vatandaşın niteliklerini taşımaktadır.

Son olarak bu çalışmada belirlenen kategoriler içerisinde en çok vurgu yapılan aydınlatıcı ve bilgilendirici vatandaş kategorisi ve en az değinilen çalışkan ve uzman vatandaş kategorileri, literatürdeki diğer vatandaşlık türleriyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilendirilememiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde bu araştırmanın sonuçları, öncelikle ileride vatandaşlık eğitimi, insan hakları ve demokrasi dersleri verecek, ülkenin vatandaşlarını yetiştirecek sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi vatandaşlık konusundaki algı ve beklentilerini ortaya koymaktadır. İkinci olarak adayların ürettiği metaforlardan 'iyi vatandaş'ın niteliklerini içeren 12 farklı vatandaşlık kategorisi belirlenmiştir. Son olarak, üretilen kategorilerden yeni bir 'iyi vatandaş' tanımı ortaya çıkmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına göre 'iyi vatandaş'; aydınlatıcı, vatansever, rehber, yararlı, sorumlu, özverili, adil, yardımsever, çalışkan ve uzman olan kişiye denir.

Bu çalışmada metaforlar aracılığıyla belirlenen vatandaşlık türleri başka çalışmalarda daha ayrıntılı şekilde tanımlanarak vatandaşlık beklentilerinin ortaya çıkarılmasında kullanılabilir. Bu tür bir çalışma, Türkiye'deki vatandaşlık türleri ve vatandaşlık kriterlerinin belirlenmesine önemli bir katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Abs, H. J. ve Veldhuis, R. (2006). *Indicators on Active Citizenship for Democracy—the social, cultural and economic domain*. Paper by order of the Council of Europe for the CRELL-Network on Active Citizenship for Democracy.
- Alazzi, K. (2009). Youth perceptions and conceptions of citizenship: a study of Jordanian middle and high school students. *Journal of Social Studies Research*, 33(2), 197-212.
- Akça Berk, N., Gültekin, F. ve Çençen, N. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilgiler dersine ve sosyal bilgiler öğretmenine ilişkin metaforları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 16(1), 183-199.
- Altun, S. A. ve Apaydın, Ç. (2013). kız ve erkek öğretmen adaylarının “eğitim” kavramına ilişkin metaforik algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 19(3), 329- 354.
- Armstrong, S. L. (2007). *Beginning the literacy transition: Postsecondary students' conceptualizations of academic writing in developmental literacy contexts*. Unpublished doctoral dissertation, University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio.
- Aslan, G. (2015). Öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet algılarına ilişkin metaforik bir çözümleme. *Eğitim ve Bilim*, 40(181), 363-384.
- Aubusson, P. J., Harrison, A. G. ve Ritchie, S. M. (2006). Metaphor and analogy. In Aubusson, P. J., Harrison, A. G., ve Ritchie, S. M. (Eds.), *Metaphor and analogy in science education* (pp. 1-9). Springer, Dordrecht.
- Avcı, A. (2015). Örgütsel vatandaşlık davranışları: kavramsal gelişimi ve eğitim örgütleri açısından etkileri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12-2(24), 11-26.
- Aydın, M. ve Çelik, T. (2017). Ortaokul öğrencilerinin etkin yurttaşlık ve hukuk kuralları kavramlarına yönelik metaforik algılarının incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(42), 29-43.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi: teknikler ve örnekler çalışmalar* (3. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Botha, E. (2009). Why metaphor matters in education. *South African Journal of Education*, 29(4), 431-444.
- Chiodo, J. J. ve Martin, L. A. (2005). What do students have to say about citizenship? An analysis of the concept of citizenship among secondary education students. *Journal of Social Studies Research*, 29(1), 23-31.

- Dalton, R. J. (2016). *The good citizen: How a younger generation is reshaping American politics*. Thousand Oaks, California: CQ Press, SAGE Publications, Inc.
- Dere, İ., Kızılay, N. ve Alkaya, S. (2017). 'İyi vatandaş' kavramı, ailede ve okulda 'iyi vatandaşlık' eğitimi hakkında velilerin görüşleri ve algıları. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8(30), 1974-1993.
- Dinçer, M. K. ve Öksüz, B. (2011). Hizmetkâr liderlik anlayışı ile örgütsel vatandaşlık davranışı geliştirmek. *Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 2-18.
- Dündar, H. (2012). Elementary students' metaphors for democracy. *Educational Research and Reviews*, 7(24), 509-516.
- Egüz, S. ve Kesten, A. (2018). Sosyal bilgiler öğretmenliği öğrencilerinin sosyal medya algılarının metafor yoluyla belirlenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 7(3), 219-240. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/549454>
- Fry, S. W. ve O'Brien, J. (2015). Cultivating a justice orientation toward citizenship in preservice elementary teachers. *Theory & Research in Social Education*, 43(3), 405-434.
- Gedikli, Ö. (2014). *Ortaokul 2, 3 ve 4. sınıf öğrencilerinin Türkçe öğretmenini algılayışının metaforlar aracılığıyla belirlenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Gömleksiz, M. N. ve Akyıldız, S. (2012). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi öğretim programının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi. *Milli Eğitim*, 41(196), 69-92.
- Gürel, D. (2016). Sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin ilkökul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik görüşlerinin karşılıklı olarak incelenmesi. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 17(3), 641-660.
- Harrison, A. G. ve Treagust, D. F. (2006). Teaching and learning with analogies. In Aubusson, P. J., Harrison, A. G. ve Ritchie, S. M. (Eds.), *Metaphor and analogy in science education* (pp. 11-24). Springer, Dordrecht.
- Hoskins, B. (2006). Draft framework on indicators for active citizenship. *CRELL*, 31, 1-14.
- Jin, L., Liang, X., Jiang, C., Zhang, J., Yuan, Y. ve Xie, Q. (2014). Studying the motivations of Chinese young EFL learners through metaphor analysis. *Elt Journal*, 68(3), 286-298.
- Kahne, J. ve Westheimer, J. (2003). Teaching democracy: What schools need to do. *Phi Delta Kappan*, 85(1), 34-66.

- Kahne, J. ve Westheimer, J. (2006). The limits of political efficacy: Educating citizens for a democratic society. *PS: Political Science & Politics*, 39(2), 289-296.
- Kalyoncu, R. (2012). Görsel sanatlar öğretmeni adaylarının "Öğretmenlik" Kavramına İlişkin Metaforları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 471- 484.
- Kılcan, B., Akbaba, B., ve Gülbudak, B. (2017). Altıncı ve yedinci sınıf öğrencilerinin Hoca Ahmed Yesevî algıları. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(2), 549-564. <http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/article/viewFile/809/627>
- Kılınç, E. ve Dere, İ. (2013). Lise Öğrencilerinin 'iyi vatandaş' kavramı hakkındaki görüşleri. *Journal of Social Studies Education Research* 4(2): 103-124.
- Kıncal, R. Y. (2015). *Vatandaşlık bilgisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kızılay, N. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenim: Bana göre iyi vatandaş. *Turkish Studies (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı)*, 10(11). 987-1006.
- Kovecses, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction*. Oxford University Press.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2008). *Metaphors we live by*. University of Chicago press.
- Levin, T. ve Wagner, T. (2006). In their own words: Understanding student conceptions of writing through their spontaneous metaphors in the science classroom. *Instructional Science* 34, 227-278.
- Li, H. ve Tan, C. (2017). Chinese teachers' perceptions of the 'good citizen': A personally- responsible citizen. *Journal of Moral Education*, 46(1), 34-45.
- Ma, L. ve Liu, A. (2008). A Universal Approach to Metaphors. *Intercultural Communication Studies*, 17(1), 260-268.
- MacArthur, F. (2011). Kövecses, Z. (2010). Metaphor: A practical introduction. *Metaphor and the Social World*, 1(1), 113-118.
- Martin, L. A. (2008). Elementary and secondary teacher education students' perspectives on citizenship. *Action in Teacher Education*, 30(3), 54-63.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: a guide to design and interpretation*. San Francisco: Jossey-Bass.

- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar). Ankara: TTKB Yayınları.
- Nasırcı, H. ve Sadık, F. (2018). Investigating Primary School Teachers' Perception about Democracy through Metaphor Analysis. *European Journal of Educational Research*, 7(1), 121-132.
- Özbaş, B. ve Aktekin, S. (2013). Tarih öğretmen adaylarının tarih öğretmenliğine ilişkin inançlarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(3): 211-228.
- Quisumbing, L. R. (2002). Citizenship education for better world societies: A holistic approach. In *8th UNESCO APEID International Conference on Education* (Vol. 29), Bangkok.
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörleri: M. Bütün ve S.B. Demir.). Ankara: Pegem Akademi.
- Prior, W. (1999). What it means to be a "good citizen" in Australia: perceptions of teachers, students, and parents. *Theory & Research in Social Education*, 27(2), 215-247.
- Pykett, J. (2010). Citizenship education and narratives of pedagogy. *Citizenship Studies*, 14(6), 621-635.
- Ricci, D. M. (2004). *Good citizenship in America*. Cambridge University Press.
- Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının "öğretmen" kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 131-155.
- Saban, A. (2008). İlköğretim I. kademe öğretmen ve öğrencilerinin bilgi kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *İlköğretim Online*, 7(2), 421-455.
- Sarı, M. ve Sadık, F. (2011). Öğretmen adaylarının demokrasi algıları (Çukurova Üniversitesi örneği). *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 67-82.
- Seyhan, O. (2014). Sosyal katılım kavramına ilişkin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının metafor durumları. *Researcher: Social Science Studies*, 2(2), 34-43.
- Simhony, A. (2014). Beyond dualistic constructions of citizenship: T. H. Green's idea of ethical citizenship as mutual membership. In Brooks, T. (Ed.), *Ethical Citizenship: British Idealism and the Politics of Recognition* (pp. 35-56). Palgrave Macmillan, London.
- Soder, R. (2003). The good citizen and the common school. *Phi Delta Kappan*, 85(1), 37.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Westheimer, J. ve Kahne, J. (2004). What kind of citizen? The politics of educating for democracy. *American educational research journal*, 41(2), 237-269.

Yükseköğretim Kurumu [YÖK], (2018). *2018 Sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programı*. Ankara: Yüksek Öğretim Kurumu.